

Rekonstruirana ženska nošnja sela Peteranec

VESNA PERŠIĆ KOVAČ

1. Uvod

Iako se na prvi pogled čini jednostavnim, kod postupka rekonstruiranja nošnje već na samom početku svaki istraživač, ali i oni koji rekonstrukciju provode¹ nailaze na niz poteškoća. Prva od njih je svakako definiranje pojma *nošnja*.² Potrebno je dakle utvrditi želi li se rekonstruirati odjeća uistinu nošena tijekom određenog razdoblja u njihovom mjestu ili će se na temelju izvora i rijetkih originalnih primjeraka pristupiti izradi varijante koja je u određenom razdoblju smatrana nošnjom, iako je njezina uloga bila sasvim drukčija. Što to konkretno znači? Uzmemo li u obzir kako je proces napuštanja narodne nošnje kao svakodnevnog i/ili svečanog ruha u nekim dijelovima Hrvatske, a to uključuje i područje Peteranca započeo još krajem devetnaestog stoljeća,³ prvo moramo utvrditi radi li se o odjeći koja je već u razdoblju tijekom kojega je nastala izgubila svoju primarnu ulogu i preuzela onu sekundarnu, a to je uloga simbola nacionalne pripadnosti koju su početkom dvadesetog stoljeća (ali i tijekom ranijih razdoblja u kojima se javljaju nacionalni pokreti)



Sl. 1. Stanovnici Peteranca, oko 1910. godine (vl. autorica).

prepoznali pripadnici građanskog sloja u Hrvatskoj.⁴ Rezultate nedovoljne upućenosti u navedene činjenice imala sam prilike susresti kod pripadnika nekoliko udruga koje su nošnju Hrvatskog srca predstavljale kao nošnju svojeg mjesta nošenu u razdoblju znatno ranijem od njezina stvarnog nastanka.⁵ Kako bi se takve i slične situacije izbjegle najbolje

1 Najčešće su to članovi kulturno-umjetničkih društava ili udruga za očuvanje kulturne baštine.

2 Naravno, ovdje se ne radi o definiranju samog pojma o kojem možemo više pročitati u etnološkoj literaturi, već o tome što sami nositelji aktivnosti smatraju i zovu *nošnjom*. U slučaju članova KUD-a *Fran Galović* Peteranec, još na samom početku postupka rekonstrukcije provedeno je istraživanje putem razgovora s pripadnicima tri generacije: rođeni prije 1940., rođeni sredinom dvadesetog stoljeća i oni najmlađi rođeni oko 1980. godine. Svi su istaknuli kako žele nastupati u odjeći kakva se nosila početkom dvadesetog stoljeća u Peterancu. Izrada nošnje po uzoru na susjedna mjesta nije im bila prihvatljiva.

3 Muraj, Aleksandra: *Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkoga tekstilnog umijeća* // Narodna umjetnost 43/2, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006., 8.

4 Isto, 11.

5 Detaljno istraživanje ove pojave provela sam 2006. godine u Peterancu i susjednom mjestu Drnje, gdje su članice Udruge žena pokrenule postupak rekonstrukcije nošnje Hrvatskog srca. Na temelju fotografija i kazivanja starijih članica utvrđeno je kako se radi o odjeći nastaloj sredinom tridesetih godina dvadesetog stoljeća koja je služila kao simbol nacionalne pripadnosti i nošena je isključivo u određenim prilikama javnog karaktera, a ne svakodnevno i privatno. Usprkos tome, članice udruge odlučile su rekonstruirati upravu tu vrstu odjeće jer je ona po njihovom mišljenju važan dio prošlosti njihove zajednice, osobito zbog činjenice da su zahvaljujući njoj žene po prvi puta dobile svoje mjesto prilikom javnih i političkih okupljanja.



Sl. 2. Mlada žena s djecom, oko 1920. godine (M. autorica).

je obratiti se osobi koja ima određenog iskustva u istraživanju ove teme, dakle etnologu u muzeju ili nekoj drugoj ustanovi. U tom slučaju, svaki će etnolog najprije nastojati utvrditi sljedeće: područje na kojem je nošena odjeća, razdoblje u kojem je nastala, svrha u koju je korištena (svakodnevna/radna, svečana, obredna) te na kraju, ali ne i manje bitno želi li se odjećom pokazati statusne, socijalne i druge razlike koje su isticane unutar odabrane skupine stanovništva.

Drugi korak je utvrđivanje stanja na terenu, koje diktira smjer kojim će krenuti istraživanje i rekonstruiranje nošnje. Potrebno je, dakle, utvrditi: postoje li originalni primjerci odjeće na terenu ili u muzejima i zbirkama, postoje li opisi, crteži i fotografije odjeće iz traženog razdoblja u stručnoj literaturi i izvorima te na kraju jesu li dostupni ljudi koji se sjećaju kakva se odjeća nosila i znaju li detaljno opisati način izrade, vrste tkanina te način izrade odjeće.⁶

6 Kvalitetne informacije o odjeći s detaljnim opisom i uputama za izradu krojeva i pravilnom šivanju dala je Ana Jakupec (rođena 1927.) poznata peteranska *šnajderica*, koja je krojačku vještinu preuzela od majke. Znanat doprinos rekonstrukciji odjeće dala je i njezina

Ako su dostupni svi navedeni uvjeti i prati li ih povoljna financijska situacija koja omogućava nabavu kvalitetnih tkanina i ukrasa, rekonstrukcija odjeće može se provesti bez većih poteškoća.

2. Povijesni pregled

Prije same analize odjeće, potrebno je dati kratak osvrt na razvoj mjesta i povijesne prilike koje su itekako utjecale na izgled odjeće koja je bila uobičajena tijekom razdoblja koje je odabrano za rekonstrukciju.

Najstariji arheološki nalazi pronađeni južno od Peteranca pripadaju Seče kulturi (3500. – 3200. godina prije Krista). Prvi spomen srednjovjekovne župne crkve svetog Petra (po kojem mjesto dobiva i ime) zabilježen je 1267. godine. Kasnije se spominje istoimeno selo nastalo na mjestu prijelaza preko rijeke Drave. Navedeno selo stradalo je u osmanskim prodorima sredinom 16. stoljeća, a obnovljeno je početkom 17. stoljeća. Župa je ponovno utemeljena 1789. godine. Do sredine 18. stoljeća sastavni je dio Koprivničkog vlastelinstva, takozvanog Provincijala, a tada je pripojeno Vojnoj krajini u okviru koje ubrzo postaje satnijskim središtem Đurđevačke pukovnije te školskim središtem za Peteransku i Sokolovačku satniju. Godine 1765. Peteranec je proglašen slobodnim krajiškim vojnim komunitetom, ali navedeni status ubrzo gubi i biva vraćen u rang seoskog naselja. Od 1871. do 1875. središte je istoimenog kotara, a potom velike općine koja je obuhvaćala istočni dio koprivničke Podravine. Između dva svjetska rata spada u najnaprednija podravska sela, s knjižnicom od 2500 primjeraka knjiga i vrlo bogatim društvenim životom. Stagnira nakon Drugog svjetskog rata, osobito iza 1955. kada prestaje biti općinskim središtem. Status općine dobiva ponovno 1993., kada i započinje proces oživljavanja društvenog života, što je rezultiralo i nastojanjima za obnovom nošnje.⁷

3. Postupak rekonstrukcije

Članovi Kulturno-umjetničkog društva *Fran Galović Peteranec* svoj su put u rekon-

rodakinja Zlata Cmrk (rođena 1929.).

7 Navedene podatke o povijesti Peteranca ustupio je povjesničar Hrvoje Petrić.

struiranju nošnje započeli 2000. godine kada su prvi put došli i u Muzej grada Koprivnice kako bi zatražili pomoć etnologa. Kako tada nisu raspolagali nikakvim novčanim sredstvima kojima bi financirali obnovu nošnje, a od njih se očekivao nastup za dan općine, pristupilo se prvoj fazi istraživanja terena kako bi se utvrdilo ima li sačuvanih originalnih odjevnih predmeta. Utvrđeno stanje na terenu diktiralo je odabir varijante. Prikupljeni su primjerci uglavnom radne nošnje iz sredine dvadesetog stoljeća:

- radni oplećci kratkih rukava sa *šlinganim*⁸ ovratnikom
- plisirane suknje⁹
- svilene pregače s volanom i čipkom
- podsuknje sa šlinganim rubom.

Tijekom prve faze nije bilo mogućnosti za nabavu obuće pa su korištene crne balerinke ili papuče. Istovremeno je provedeno detaljno daljnje istraživanje nošnje. Prikupljene su fotografije i obavljeni razgovori sa starijim stanovnicima Peteranca. To su ujedno bili i jedini postojeći izvori informacija. Dodatni motiv za ubrzano istraživanje bila je kritika koju su članovi stručne komisije uputili KUD-u, a odnosila se na prikupljenu nošnju prezentiranu tijekom nastupa na županijskoj smotri kulturno-umjetničkih udruga. Ozbiljno je shvaćena primjedba da su pogrešno spojeni elementi radne (oplećci) i svečane nošnje (svilene pregače s čipkom). Članove skupine ova je dobronamjerna kritika umalo navela na odustajanje od daljih aktivnosti u obnovi nošnje. S druge strane, do njih su stizali i prijedlozi da nabave nošnju ivanečkog tipa, koja je po kroju, vrstama tkanine i ukrasima, potpuno drukčija od one peteranske. Na sreću, uporni pojedinci ipak nisu odustali od ovog projekta i tijekom narednih godina uspjeli su prikupiti



Sl. 3. Majke s djecom, oko 1920. godine (vl. autorica).

brojne informacije o izgledu nošnje te pronaći iskusne švelje koje su prema skupljenim podacima izradile prve krojeve i ukrase na odjeći. Nešto veći problem bio je odabir boja i vrsta tkanina, budući da crno bijele fotografije ne pružaju o tome dovoljno informacija. Za rješavanje nastalih nedoumica zatražena je dodatna pomoć etnologa. Uvidom u stručnu literaturu i usporedbom s predmetima koji pripadaju nošnji susjednih mjesta i po tipu su slični onoj peteranskoj, a čuvaju se u okviru muzejske etnografske zbirke, utvrđena je vrsta i boja tkanina za izradu gornjih odjevnih predmeta.¹⁰ KUD se dobro osmišljenim i prezentiranim projektom prijavljuje na nekoliko natječaja za dodjelu financijskih sredstava za programe s područja kulture i dobiva određena sredstva, dostatna za nabavu tkanine za izradu dva kompleta nošnje. Troškove šivanja članovi snose sami, što im prema vlastitim riječima ne predstavlja problem budući da su rezultati više nego zadovoljavajući.

8 Pod ovim nazivom podrazumijeva se ukrašavanje posebnom vrstom bijelog veza. Izvodi se ručno, a sastoji se od cvjetnog motiva koji se dobiva izrezivanjem tkanine unutar veza. Osim *šlinganja*, žene iz Peteranca vrlo su vješte u izradi još tri vrste veza: *file*, *štikanje* i *toledo*. Sve do sredine dvadesetog stoljeća izrađivale su različite predmete ukrašene navedenim vrstama veza, a po narudžbi vlasnika prodavaonica u Zagrebu, te na taj način popunjavale kućni budžet. Posljednjih desetljeća predmete ukrašene vezom izrađuju za vlastitu upotrebu ili kao dar.

9 *Plisiranje* ili *faldanje* obavljale su vještije žene u selu. Danas u Peterancu više nema žena koje znaju plisirati, a prema savjetu etnologa trebalo je izbjeći strojno plisiranje, pa je za postupak rekonstrukcije angažirana osoba u udaljenim Molvama kao jedna od rijetkih koja još neguje navedenu vještinu.

10 Za usporedbu su korištene bluze (tušlinke i surčice) iz Koprivnice, Novigrada Podravske, Sigeca i Drnja, izradene tijekom istog razdoblja.

4. Opis nošnje

Osim u Peterancu, ovaj tip odjeće karakterističan je i za nekoliko susjednih mjesta: Drnje, Sigetec i Torčec, koja gravitiraju gradu Koprivnici. Osobito je važno naglasiti kako se krojem, tkaninama i načinom ukrašavanja potpuno razlikuje od nošnje obližnjeg Koprivničkog Ivanca. Specifična je po tome što je u odabiru tkanina i krojeva za njezinu izradu vidljiv vrlo jak utjecaj građanskih modnih stilova.¹¹ S obzirom na činjenicu da su originalni primjerci vrlo rijetki, postupak rekonstrukcije temeljen je na fotografijama koje datiraju iz drugog desetljeća dvadesetog stoljeća. Odjeća iz navedenog razdoblja sastojala se od tri glavna gornja odjevna predmeta: bluze *tušlinke*, suknje i pregače *frtunja*. Za izradu *tušlinki* korištena je svila, pliš ili tanja vunena tkanina *štof* tamnijih boja, a krojene su na nekoliko različitih načina. Najzastupljenije su one koje su krojem pratile liniju tijela, osobito struk, koji je morao biti jako naglašen. Prednji dio bluze sastojao se od dva dijela s kopčanjem na sredini, a na prsima je najčešće imao četvrtast umetak bijele tkanine obrubljene čipkom ili ukrasnim trakama. Rukavi su bili uski, uz rub ukrašeni istom vrstom čipke ili ukrasnih traka kao i prednjica. Ovakve *tušlinke* bile su namijenjene djevojkama i mlađim udatim ženama. Starije su žene nosile bluze bez previše ukrasa¹² i nešto šireg kroja koji toliko ne naglašava struk. Način nošenja ovisio je o prilici¹³, a nosile su se iznad suknje ili *upasane* ispod.

Druga vrsta bluze bile su one namijenjene nošenju tijekom ljetnih mjeseci. Krojene su i ukrašavane kao i one ranije opisane, ali su za njihovu izradu korištene tanje pamučne tkanine svjetlijih boja. Ove *tušlinke* nisu bile tako naglašeno uske, a najčešće su se nosile *upasane* u suknju. Elementi koji su uočeni na svim proučavanim predmetima, a vjerojatno

su bili modni¹⁴ imperativ, dugi su rukavi te ovratnici s visokim kopčanjem pod brađu.

Suknje su izrađivane od tankog *štofa*¹⁵ crne, plave, crvene ili smeđe boje, sitno plisirane po čitavoj širini. Suknje su morale prekrivati čitavu dužinu nogu, do vrha cipele. Pregače su šivane od crne, smeđe ili tamnomodre atlas svile, a ukrašavane su čipkom, svilenim trakama te širokim volanom uz donji rub, koji je mogao biti nabran ili plisiran. Tijekom hladnijih mjeseci žene su se ogrtale velikim maramama pletenim od vune *vunjenakima*, a nosile su i različite kratke kaputiće *jakline*, sašivene od debljeg štofa ili pliša. Jakline su bili krojeni od nekoliko dijelova, u struku su bili vrlo uski da bi se od struka prema kukovima naglo širili naglašavajući struk.

Donji dijelovi odjeće bili su: bluza *opleček*, *podsuknjenke* i *gaće*. Izrađivani su od tankog, lanenog, ručno tkanog platna i bogato ukrašavani bijelim vezom. *Opleček* je krojen od jednog komada platna preklapljenog na ramenom dijelu, s otvorom za glavu na sredini. Otvor je na prednjem dijelu najčešće izrezan u četvrtast oblik i bogato izvezen jednom od nekoliko tehnika bijelog veza¹⁶. Najčešće su vezeni cvjetni motivi ili kombinacija cvjetnih i geometrijskih. Otvori za ruke samo su zaruubljeni ili im je dodan uski rukav, uz rub ukrašen vezom. *Podsuknjenke* su šivane od nekoliko *pola*¹⁷ platna, u pojasu bogato nabranog i prišivenog na traku platna čijim se produžecima i vezivala oko struka (traka je obično bila dovoljno duga da se njome tijelo moglo jednom omotati i s prednje strane vezati). Donji rub im je bio ukrašen vezom, najčešće vegetativnim motivima.

Oglavlje udatih žena činile su različite vrste marama. U osobito svečanim prigodama i za odlazak na misu nosile su se marame tvorničke izrade pod nazivom *svilnjaki*.¹⁸ Njihova boja morala je biti usklađena s ostalim

11 Navedena odjeća izrađivala se isključivo od kupovnih tkanina: svile, pliša, pamučnog platna, pamučne i svilene čipke. Vrlo rijetko su na bluzama ukrasi izrađivani ručnim vezom koje se češće koristilo za ukrašavanje donjeg rublja i modnih dodataka poput rupčica što se zajedno s molitvenikom nosio u ruci pri odlasku na misu.

12 Bluze su ukrašavane porubima i trakama tamnijih boja.

13 Na fotografijama žene istih godina na različite načine nose navedene *tušlinke* pa se može zaključiti da je način nošenja ovisio i o osobnom ukusu.

14 Ovdje treba napomenuti kako je dužina rukava i pokrivanje grudi bilo diktirano i zbog ćudoređa. Osobito se to odnosilo na djevojke koje su bile strogo odgajane i morale su paziti na pristojan izgled i ponašanje.

15 Uobičajen naziv za tanju vunenu tkaninu tvorničke izrade

16 Najčešće su korištene već spomenute četiri vrste veza: *šlinganje*, *štikanje*, *file* i *toledo* ili njihova kombinacija.

17 Izraz *pola* odnosi se na širinu platna izrađenog na tkalačkom stanu.

18 Radi se o maramama s utkanim krupnim cvjetnim uzorkom druge nijanse osnovne boje.

odjevnim predmetima, a ovisila je i o prigodi u kojoj se nosila.¹⁹ Kao i kod ostalih odjevnih predmeta svjetlije boje bile su namijenjene mlađim ženama, tamnije starijima.²⁰ Tijekom zimskih mjeseci nosile su deblje *plišenjake*²¹, nešto tamnijih boja, koji su najčešće imali utisnut cvjetni uzorak. Specifičnost ovog područja bile su velike marame od tanke svile crvene boje, uz rub ukrašene linijom ili sitnim cvjetnim uzorkom. Nazivali su ih *šamijama* i vezivali na specifičan način na zatiljku, a bile su namijenjene samo mlađim ženama.²² U navedenom razdoblju žene su nosile pamučne, ručno pletene čarape bijele boje. Od obuće, uobičajene su bile *firtle* – niske cipele crne boje, s jednim ili dva ukrasna remenčića preko gornjeg dijela stopala.

5. Zaključak

Namjera ovog rada bila je ukazati na sve probleme i dvojbe prisutne prilikom provođenja postupka rekonstrukcije nošnje. To se prije svega odnosi na nedostatak izvora na temelju kojih se rekonstrukcija može provoditi, zatim su to često nedovoljna financijska sredstva te na kraju nerazumijevanje zajednice koja bi trebala poduprijeti nastojanje da se navedeni postupak provede što kvalitetnije. Često se članovima udruga financijska pomoć uvjetuje izradom nošnje do točno određenog datuma i događaja važnog predstavnicima lokalnih uprava tijekom kojeg se očekuje nastup u nošnji, neovisno o tome što bi takav postupak znatno utjecao na njezinu kvalitetu i utemeljenost na istraženim podacima. To onda rezultira skupinom koja nosi odjeću što je opravdano možemo nazvati uniformom jer su svi njezini elementi identični. Opisani primjer rekonstrukcije nošnje pokazuje kako se pravilnim postupkom i uz puno strpljenja sve navedene poteškoće mogu prevladati. Pri

19 Primjerice, bijeli *svilnjak* nosila je samo mlada tek udata žena (*sneha*) kada je išla na misu. U vrijeme žalosti i korizme obavezan je bio crni *svilnjak*.

20 U skupinu *starijih* žene nisu svrstavane samo zbog godina, već i drugih razloga. Primjerice, starijom se smatrala majka kćeri za udaju.

21 Kao što im naziv govori, izrađivani su od posebne vrste tkanine pod nazivom *pliš*.

22 Iako prema fotografijama nije moguće utvrditi boju navedenih marama, pretpostavka da se radilo o crvenoj temelji se na usporedbi sa sačuvanim primjercima u susjednim mjestima.



Sl. 4. Nastup KUD-a Fran Galović u rekonstruiranoj nošnji (snimila: autorica, 2017.).

Sl. 5. Djevojka u rekonstruiranoj nošnji (snimila: Valerija Ljubić, 2018.).



tome je svakako bitna uloga stručnih osoba koje raspolažu potrebnim znanjem i izvorima, a imaju i mogućnost uvida u zbirke koje sadrže originalne predmete. Istraživanje nošnje Peteranca koje traje već skoro dvadeset godina rezultiralo je prikupljenim podacima koji se ne odnose samo na izradu i izgled odjeće već na područje puno šire od toga, odnosno društveni kontekst u kojem se ona izrađivala, koristila, održavala i čuvala. Isto tako, zabilježeno je i značenje odjeće na simboličkoj razini, a to je osobito izraženo njezinom ulogom u odvijanju određenih obreda, prije svega onih iz životnog ciklusa. Na kraju, nije nebitna i njezina uloga u današnjem kontekstu kada služi kao kostim za nastupe, ali uz izraženo simboličko značenje za one koji je nose, a koje se tiče isticanja pripadnosti lokalnoj i nacionalnoj zajednici. Stoga ovaj prilog možemo smatrati tek početkom cjelovite obrade ove zaista zanimljive teme. Nadamo se da ćemo time onima koji se odluče na istraživanje ove teme i rekonstrukciju nošnje svojeg mjesta znatno ukazati na to čemu pri tome trebaju posvetiti osobitu pažnju. Budući radovi svakako se trebaju pozabaviti i izradom muške odjeće koja je već početkom dvadesetog stoljeća doživjela znatne promjene. Poseban izazov bit će utvrditi uzroke tih promjena te njihov utjecaj na svakodnevni život Peteranca.

Literatura

- MURAJ, Aleksandra: *Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkoga tekstilnog umijeća* // Narodna umjetnost 43/2, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006., 8.
- PERŠIĆ Kovač, Vesna: *Rukotvorstvo Nošnje u Podravini*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2008. (katalog izložbe)
- PERŠIĆ Kovač, Vesna: *Rukotvorstvo Oglavlja u Podravini*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2007. (katalog izložbe)
- RADAUŠ Ribarić, Jelka: *Narodne nošnje Hrvatske*, Zagreb: Spektar, 1975.
- TURKOVIĆ, Josip: *Podravsko narodno likovno stvaralaštvo II* // Podravski zbornik 2 Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1976., 185–193.
- VEČENAJ, Ivan: *Narodno blago prekodravskog kraja* // Podravski zbornik 4, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978., 172–179.